

JORNADA COOPERACIÓ UNIVERSITÀRIA PER LA JUSTÍCIA GLOBAL

Llibre de Resums EXPERIÈNCIES DEL FONS DE SOLIDARITAT UAB

Campus UAB, Facultat de
Filosofia i Lletres
26 de novembre de 2025

Àrea de Cooperació i Educació
per la Justícia Global

PRESENTACIÓ

La Jornada Cooperació per la Justícia Global – Experiències del Fons de Solidaritat UAB és un espai de trobada, reflexió i intercanvi d'experiències entre membres de la comunitat universitària compromesos amb la transformació social. Aquesta trobada vol donar visibilitat als projectes impulsats amb el suport del Fons de Solidaritat de la UAB, compartir els resultats i aprenentatges assolits, i obrir un diàleg col·lectiu sobre el paper de la cooperació i de l'educació per a la justícia global en la recerca, la docència i la transferència de coneixement.

En aquesta edició s'han rebut un total de **15 comunicacions de PDI i estudiants de la UAB**, que recullen iniciatives desenvolupades en diferents contextos i àmbits d'actuació. Les sessions de la jornada segueixen la classificació de les línies de projectes del Fons de Solidaritat: la línia Sud, que inclou actuacions de cooperació interuniversitària i d'educació per a la justícia global desenvolupades en països del Sud global i que compten amb la participació d'una universitat o institució de recerca del territori on es duu a terme el projecte, i la línia UAB, que agrupa actuacions enfocades a l'educació per a la justícia global realitzades majoritàriament a la UAB i que poden implicar també la cooperació interuniversitària amb països del Sud global.

La jornada ofereix també una **oportunitat per conèixer altres iniciatives, teixir aliances i impulsar noves col·laboracions** que reforcin el compromís social i global de la Universitat Autònoma de Barcelona.

El **Fons de Solidaritat** va néixer l'any 1994 de la voluntat conjunta de les persones que estudien i treballen a la UAB i de la pròpia institució. Des del 2003 és gestionat per la Fundació Autònoma Solidària (FAS) i està constituït per ingressos propis de la Universitat i per aportacions voluntàries del PDI, del PAS i de l'alumnat, d'acord amb el referent internacional del 0,7% del pressupost.

Aquestes aportacions fan possible l'obertura de convocatòries anuals de subvencions per a la promoció d'accions de cooperació universitària i d'educació per a la justícia global, adreçades tant al personal docent i de l'administració i serveis com a l'estudiantat de màster i doctorat, així com convocatòries extraordinàries per donar resposta a situacions d'emergència o crisis humanitàries i socioambientals.

Des de l'Àrea de Cooperació i Educació per a la Justícia Global de la FAS, treballem per promoure l'acció, la formació i la recerca en l'àmbit de la cooperació interuniversitària, amb l'objectiu d'avançar cap a una educació superior compromesa amb la transformació social. Amb aquesta Jornada, volem enfortir el rol de la cooperació crítica envers al foment d'una universitat amb més oportunitats per a una recerca i educació compromeses i situades al davant dels grans reptes i transformacions globals.

PROGRAMA DE LA JORNADA

9:30h–10h. Obertura institucional

10h–11h. Taula Rodona: *La cooperació universitària com a generadora d'oportunitats transformadores*

Moderació: Ricardo Carniel, vicedegà Facultat de Ciències de la Comunicació

- David Llistar – Direcció de Serveis de Drets Humans, Justícia Global i Cooperació internacional de l'Ajuntament de Barcelona
- Gemma Xarles - Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i coordinadora de la Xarxa Tècnica de Cooperació, Voluntariat i Refugi del Consell Interuniversitari de Catalunya
- Bruna Álvarez – Dept. d'Antropologia Social de la UAB i Coordinadora del Màster en Antropologia: Recerca Avançada i Intervenció Social
- Mar Companys - Vocal de Feminismes i Incidència Política de Lafede – Justícia Global

11h–11:30h. Pausa cafè

11:30h–13:45h. Comunicacions sobre els Projectes del Fons de Solidaritat UAB

13:45h–14h. Cloenda

SUMARI RESUMS

**SESSIÓ
SUD**

Pàg 5 - 23

**SESSIÓ
UAB**

Pàg 24- 37

DIÁLOGOS DE ACCIÓN COMUNITARIA. FORMACIÓN EN COMUNICACIÓN INTERCULTURAL Y APRENDIZAJE-SERVICIO PARA LA JUSTICIA SOCIAL

Ibis M. Álvarez^{1,*}, José L. Lalueza¹; Milton N. Campos², Mónica Machado² y Leonardo Viana³

¹ Universitat Autònoma de Barcelona;

² Universidade Federal do Rio de Janeiro (UFRJ); ³ Centro de Ciências e Educação Superior a Distância do Estado do Rio de Janeiro (CEDERJ);

[*ibismarlene.alvarez@uab.cat](mailto:ibismarlene.alvarez@uab.cat)

El proyecto Diálogos de Acción Comunitaria se centró en fortalecer los procesos colaborativos entre investigadores en formación y líderes de comunidades vulnerables, con el propósito de promover la transformación social a través del diseño e implementación conjunta de proyectos orientados al empoderamiento comunitario. Su eje principal fue el desarrollo de competencias comunicativas interculturales en los investigadores, consideradas esenciales para afrontar los desafíos derivados del desconocimiento o la subvaloración de los fondos de conocimiento (1) y de las identidades culturales presentes en las comunidades.

Un aspecto destacado fue la docencia compartida entre dos universidades: la Universidad Federal de Río de Janeiro (UFRJ), mediante la disciplina “Tópicos em Comunidades e Inserção Social” del Pós-graduação em Psicossociologia de Comunidades e Ecologia Social (24 estudiantes, 16 mujeres), y la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), con la asignatura “Educación intercultural y atención educativa a la diversidad social” del Máster Interuniversitario en Psicología de la Educación (16 estudiantes, 13 mujeres).

La experiencia formativa se estructuró a partir de la metodología PEER (2), adaptada al contexto del proyecto. A través de sus fases —Preparar, Involucrar, Evaluar y Reflexionar— los participantes identificaron sus propios prejuicios y desarrollaron sensibilidad y empatía intercultural mediante interacciones reales con comunidades diversas. Este enfoque se complementó con la metodología de Aprendizaje-Servicio (ApS) (3), que promovió el contacto directo y la comprensión mutua entre estudiantes y actores comunitarios, favoreciendo la reflexión crítica sobre las desigualdades sociales y culturales.

El intercambio de relatos entre compañeros(as) de clase potenció la comprensión y el aprecio de la diversidad cultural, permitiendo a los estudiantes aprender tanto de sus propias experiencias como de las de los demás. Estos relatos se consolidaron como una herramienta pedagógica valiosa, al ofrecer narrativas contextualizadas que evidencian matices y complejidades a menudo invisibles en otros métodos de evaluación de la competencia intercultural.

DIÁLOGOS DE ACCIÓN COMUNITARIA. FORMACIÓN EN COMUNICACIÓN INTERCULTURAL Y APRENDIZAJE-SERVICIO PARA LA JUSTICIA SOCIAL

Esta estrategia impulsó la autoexploración de emociones, pensamientos y reacciones ante situaciones interculturales, generando una reflexión más profunda sobre los propios procesos de aprendizaje. A su vez, permitió a los docentes identificar patrones y desafíos en el desarrollo de las competencias interculturales de los investigadores en formación, facilitando el ajuste y mejora de sus estrategias pedagógicas para responder mejor a las necesidades detectadas.

Las evaluaciones formativas desempeñaron un papel clave al proporcionar retroalimentación continua durante las actividades compartidas de ambos programas de posgrado y en la Jornada Internacional “Diálogos de Acción Comunitaria” (<https://dialogos-accion-comunitaria.org>), donde se presentaron los resultados de los proyectos. La evaluación entre iguales promovió un aprendizaje reflexivo y colaborativo, fortaleciendo el desarrollo de una competencia intercultural sólida y sostenible. En total, se desarrollaron 23 proyectos: doce en Río de Janeiro, uno en Mozambique y once en Barcelona, con iniciativas vinculadas a Chile, Paraguay y Angola. Los resultados se recopilaron en el libro “Prácticas Comunitarias. Resistencias y Empoderamiento” (Letras1) y en un mapa interactivo disponible en <https://dialogos-accion-comunitaria.org/materiales-mapa/>

La iniciativa fortaleció los lazos académicos y culturales entre estudiantes lusohablantes e hispanohablantes, promoviendo una cooperación interuniversitaria y latinoamericana comprometida con la transformación social y el empoderamiento de comunidades en situación de vulnerabilidad.

PARAULES CLAU

**Comunicación
intercultural,
Aprendizaje-Servicio,
Transformación social,
Empoderamiento
comunitario.**

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Lalueza, J. L., Zhang-Yu, C., García-Díaz, S., Camps-Orfila, S., & García-Romero, D. (2019). Los Fondos de Identidad y el tercer espacio. Una estrategia de legitimación cultural y diálogo para la escuela intercultural. *Estudios pedagógicos* (Valdivia), 45(1), 61-81.

Holmes, P., & O'Neill, G. (2012). Developing and evaluating intercultural competence: Ethnographies of intercultural encounters. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(5), 707-718.

Romero, D. G., & Lalueza, J. L. (2019). Procesos de aprendizaje en aprendizaje-servicio universitario: Una revisión teórica. *Educación XX1*, 22(2), 45-68.

NARRATIVAS COMO PATRIMONIO VIVO. EXPOSICIONES INSURGENTES Y PLANIFICACIÓN COMUNITARIA PARA LA CUENCA DEL RÍO MATANZA-RIACHUELO.

Giusy Pappalardo¹

¹ Universitat Autònoma de Barcelona,
Institut d'Història de la Ciència,

giusy.pappalardo@uab.cat

Durante más de dos siglos, el río Matanza-Riachuelo ha sido el 'vertedero' de Buenos Aires, convirtiéndose en uno de los ríos más contaminados del mundo. En su cuenca se concentran miles de industrias - curtidurías, fábricas, plantas petroquímicas - y viven alrededor de cinco millones de personas (Zuleta et al., 2012). Aunque el barrio de La Boca, en su desembocadura, fue un puerto vibrante y diverso, también fue escenario de desigualdades y exclusión (Fabaron, 2016). Desde el enfoque del Wasteocene, definido por Armiero (2021) como la era de las relaciones socioecológicas de residuos, el río y su entorno representan una historia del "vertedero global". Frente a esta realidad, vecinos, activistas y expertos han impulsado luchas por la justicia ambiental (Merlinsky, 2022). Uno de los focos más críticos es Villa Inflamable, asentamiento informal próximo al Polo Petroquímico Dock Sud. Allí, la contaminación del aire del suelo y del agua ha afectado gravemente la salud de los habitantes. En el año 2000, Beatriz Mendoza, psicóloga social del barrio, junto a otros y otras vecinos, vecinas y profesionales, presentó una demanda colectiva por daños y perjuicios, denunciando violaciones a los derechos humanos (Frydman, 2022).

El "Fallo Mendoza" logró avances como la creación de ACUMAR, autoridad encargada de la gestión de la cuenca.

Sin embargo, las condiciones siguen siendo alarmantes. Aunque se han impulsado proyectos de remediación, muchos han sido criticados como no suficientes o sin cuidado para la creciente desigualdad social en los barrios populares y en las villas informales. Vecinos que viven alrededor del río cuentan que el agua continúa siendo contaminada, las toxinas fluyen y los niveles de polución superan lo aceptable. Activistas temen que los recortes en servicios públicos reviertan los avances y permitan que las industrias vuelvan a contaminar impunemente. Esto y otros lugares sirven como ejemplos para visibilizar narrativas tóxicas (Armiero et al., 2019) desde las perspectivas de pueblos originarios, migrantes, mujeres y clase trabajadora, en la construcción de un proceso de memoria crítica. En este contexto, el proyecto "Narrativas como patrimonio vivo" propone construir narrativas y exposiciones colectivas sobre la historia del río y sus comunidades, además de desarrollar iniciativas concretas con los habitantes para mejorar su calidad de vida.

NARRATIVAS COMO PATRIMONIO VIVO. EXPOSICIONES INSURGENTES Y PLANIFICACIÓN COMUNITARIA PARA LA CUENCA DEL RÍO MATANZA-RIACHUELO.

Se plantea como un laboratorio de humanidades ambientales públicas, basado en metodologías de investigación-acción (Pappalardo & Gravagno, 2018; Saija & Pappalardo, 2022), en colaboración entre investigadores de la UAB, la Universidad Nacional de Quilmes, el Museo de la Inmigración de la Universidad Nacional de Tres de Febrero, y varios actores locales. En esta comunicación me propongo reflexionar sobre las primeras fases del trabajo de campo, realizado entre agosto y septiembre de 2025. Durante este periodo, inicié la experimentación con talleres comunitarios, en paralelo con la investigación en archivos y la realización de entrevistas en profundidad. Además, se conformó un grupo motor local, integrado por cuatro becarios y una cooperativa, con el objetivo de dar continuidad al proyecto desde una perspectiva situada (Haraway, 1995) en el contexto territorial.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Armiero, M., Andritsos, T., Barca, S., Brás, R., Ruiz Cauyela, S., Dedeoğlu, Ç., ... & Velegarakis, G. (2019). Toxic bios: Toxic autobiographies—A public environmental humanities project. *Environmental Justice*, 12(1), 7-11.

Armiero, M. (2021). *Wasteocene: Stories from the global dump*. Cambridge University Press.

Fabaron, A. (2016). Paisajes urbanos, diferencia y desigualdad. El caso de La Boca en Buenos Aires. *Revista del Museo de Antropología*, 9(1), 69-82.

Frydman, S. (2022). "The Matanza-Riachuelo Basin Case: Lessons in Environmental Activism from the Argentine Supreme Court and Civil Society Organizations". In *Sw. J. Int'l L.*, 28, 47.

Haraway, D. (1995). Saberes localizados: a questão da ciência para o feminismo e o privilégio da perspectiva parcial. *Cadernos pagu*, (5), 7-41.

Merlinsky, G. (2022). Política, derechos y justicia ambiental. El conflicto del Riachuelo. Fondo de Cultura Económica Argentina.

Pappalardo, G., & Gravagno, F. (2018). Beyond dichotomies, in the search for a democratic dialogue toward social-ecological care: Lessons from the Simeto River Agreement in Sicily, IT. *Tracce urbane. Rivista italiana transdisciplinare di studi urbani*, 2(3), 93-114.

NARRATIVAS COMO PATRIMONIO VIVO. EXPOSICIONES INSURGENTES Y PLANIFICACIÓN COMUNITARIA PARA LA CUENCA DEL RÍO MATANZA-RIACHUELO.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Saija, L., & Pappalardo, G. (2022). An argument for action research-inspired participatory mapping. *Journal of Planning Education and Research*, 42(3), 375-385.

Zuleta, G. A., Guida Johnson, B., Lafflitt, C. M., Faggi, A. M., DeMagistris, A. A., Tchilinguirian, P., ... & Zarrilli, A. G. (2012). "Rehabilitación de ambientes perdidos en megaciudades: el caso de la cuenca Matanza-Riachuelo". In, Athor, J. (ed. 2012), Buenos Aires, la historia de su paisaje natural. Buenos Aires: Fundación de Historia Natural Félix de Azara, 445-459.

PARAULES CLAU

**Toxicidad;
desigualdad;
movimientos sociales;
justicia ambiental;
investigación-acción**

EXPERIENCIAS EN EL DISEÑO E IMPLEMENTACIÓN DE UN PROYECTO DE COOPERACIÓN INTERNACIONAL PARA INCORPORAR LA PERSPECTIVA DE LOS ODS EN LA FORMACIÓN DOCENTE E INVESTIGACIÓN UNIVERSITARIA

Zuley Fernández Caballero¹

¹ Profesora Lectora de Derecho Financiero y Tributario, Facultad de Derecho

Zuley.fernandez@uab.cat

Diseñar y poner en marcha un proyecto de cooperación internacional que involucre territorios e instituciones universitarias con realidades, necesidades e intereses diversos representa, por sí mismo, un desafío considerable. Si a esta complejidad se suma el contexto de la pandemia de la COVID-19, el reto podría parecer casi una utopía. Sin embargo, este estudio recoge algunas de las experiencias más relevantes obtenidas durante el diseño e implementación de del proyecto de cooperación internacional “Programa de capacitación para la incorporación de la perspectiva de los ODS- Agenda 2030, en los cursos de formación docente universitario de la UNISS-Cuba”, cuyo propósito fue incorporar los Objetivos de Desarrollo Sostenible (ODS) y la perspectiva de género en la formación docente y en la investigación universitaria. El proyecto fue financiado por la Fundación Autónoma Solidaria (FAS) y contó con la participación del Centro de Estudios “Dones i Dret”, la Universidad de Vic (Cataluña), la Universidad de Sancti Spíritus (UNISS, Cuba) y la Universidad Autónoma de Querétaro (México).

La creación e implementación del programa de capacitación se llevó a cabo mediante talleres, jornadas y sesiones integradas en los cursos de formación docente de la UNISS. Estas actividades se organizaron en cuatro bloques de enseñanza-aprendizaje, diseñados para garantizar una formación integral: formación virtual, desarrollada a través de una Jornada Técnica compuesta por tres webinars; formación presencial, conformada por tres talleres realizados en la UNISS; autoformación, facilitada mediante la creación de una biblioteca digital de acceso abierto, que reúne tanto materiales bibliográficos donados, como contenidos generados en las sesiones virtuales y presenciales; y retroalimentación y autoevaluación, enfocadas en analizar los resultados y el impacto del programa en las prácticas docentes y en los distintos campos de actuación. En todas las fases del proyecto se fomentó el intercambio de experiencias entre el profesorado de las universidades participantes, promoviendo una reflexión compartida sobre la integración de los ODS y la perspectiva de género en la educación superior.

EXPERIENCIAS EN EL DISEÑO E IMPLEMENTACIÓN DE UN PROYECTO DE COOPERACIÓN INTERNACIONAL PARA INCORPORAR LA PERSPECTIVA DE LOS ODS EN LA FORMACIÓN DOCENTE E INVESTIGACIÓN UNIVERSITARIA

Como cierre, se celebró una Jornada Interdisciplinaria Internacional, en la que se presentaron los resultados obtenidos y se consolidó la colaboración entre docentes de la Universidad Autónoma de Barcelona (UAB), la Universidad de Vic, la UNISS (Cuba) y otras instituciones latinoamericanas interesadas, como la Universidad Autónoma de Querétaro (México) y la Universidad Autónoma Juan Misael Saracho (Bolivia). En conjunto, esta experiencia evidencia que la cooperación internacional, incluso en escenarios de crisis, puede convertirse en un motor de transformación educativa, fortaleciendo la formación docente e impulsando una universidad inclusiva, comprometida con la igualdad y el desarrollo sostenible.

PARAULES CLAU

Cooperación internacional; ODS; formación docente universitaria

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BELLOSO MARTÍN, N. (2020). El ODS 16 en la Agenda 2030: de la indefinición a algunas propuestas (iusfilosóficas) para su concreción. *Quaestio Iuris*, 13(4), 1939-1974.

CARRILLO FLORES, I. (2017). "El dret a l'educació té gènere? Pedagogia ètica per a una educació no negada". En Carrillo Flores, Isabel (ed.). *Desfer la teranyina del gènere des de l'educació*. Eumo Editorial, p.163-220.

CONTE, M. y D'ELIA, V. (2018), "Desarrollo sostenible y conceptos verdes", *Revista problemas del desarrollo*, 192.

CORTÉS, H. y PEÑA, J. (2015), "De la sostenibilidad a la sustentabilidad. Modelo de desarrollo sustentable para su implementación en políticas y proyectos", *Revista LAN*, No. 2, enero-junio.

DURÁN AYAGO, A. (octubre de 2021). Desde el compromiso social hasta el desarrollo sostenible: desafíos docentes de una educación universitaria de calidad transformadora. *Revista de Educación y Derecho*, 215-238.

ESPUNY, Mª J., VALLÉS, D. y VELO I FABREGAT, E. (coord.) (2020): *La investigación en Derecho con perspectiva de género*. Dykinson. Madrid.

GÓMEZ GIL, C. (2017/2018). Objetivos de Desarrollo Sostenible (ODS): una revisión crítica. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*(140), 107-118.

EXPERIENCIAS EN EL DISEÑO E IMPLEMENTACIÓN DE UN PROYECTO DE COOPERACIÓN INTERNACIONAL PARA INCORPORAR LA PERSPECTIVA DE LOS ODS EN LA FORMACIÓN DOCENTE E INVESTIGACIÓN UNIVERSITARIA

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Castles, S. (2010). Comprender la migración global: una perspectiva de transformación social. *Journal of Ethnic and Migration Studies*.

<https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489381>

Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. (2014). La era de la migración: movimientos internacionales de población en el mundo moderno (5ª ed.). Palgrave Macmillan.

https://www.academia.edu/36531654/The_Age_of_Migration

Código de la Niñez y la Adolescencia de Honduras. (1990).

https://www.oas.org/dil/esp/Codigo_Ninez_Adolescencia_Honduras.pdf

Clark, H., & Anderson, A. (2004). Teorías del cambio y modelos lógicos:

diferenciándolos. Mesa Redonda del Instituto Aspen sobre Cambio Comunitario.

<https://www.theoryofchange.org/>

DESAFÍOS Y OPORTUNIDADES: LA REALIDAD DE LAS ORGANIZACIONES QUE APOYAN LA EDUCACIÓN DE NIÑAS, NIÑOS Y ADOLESCENTES MIGRANTES RETORNADOS EN HONDURAS

Yoselin Paola Flores Cabrera¹

¹Màster Políticas Educativas para el Desarrollo Global GLOBED Cohorte VIII;

yoselinpfc@gmail.com

Esta tesis explora las percepciones de las organizaciones que apoyan la reintegración educativa de niños, niñas y adolescentes migrantes retornados en Honduras. La investigación aborda la necesidad de respuestas educativas inclusivas ante las complejas dinámicas de la migración de retorno, considerando la vulnerabilidad socioeconómica de esta población. Empleando un enfoque cualitativo de estudio de caso, se realizaron entrevistas en profundidad con cinco organizaciones, incluyendo actores internacionales, privados y de la sociedad civil, complementadas con una revisión bibliográfica de cincuenta fuentes académicas e institucionales de la última década. El análisis de los datos se guió por un sistema mixto de categorización e interpretado a través del enfoque de la teoría del cambio, ofreciendo una comprensión estructurada de cómo estos actores visualizan y promueven un impacto educativo y social a largo plazo.

Los hallazgos revelan una brecha entre el marco normativo hondureño sobre el derecho a la educación inclusiva y las realidades de su implementación.

Las organizaciones informan que los procesos de reintegración carecen en gran medida de apoyo por parte de las políticas nacionales y dependen, en cambio, de intervenciones localizadas lideradas por actores no estatales. La investigación destaca que, si bien el 80 % de las organizaciones participa en acciones de incidencia pública, más de 40,000 estudiantes siguen en riesgo de deserción escolar o migración interna, y según datos de SART-SACE solo una pequeña fracción de 2,154 accede a mecanismos formales de reintegración.

A pesar de estos desafíos, las organizaciones hacen más que cubrir vacíos de servicios; funcionan como agentes de transformación social, proponiendo alternativas de política pública sensibles al contexto, basadas en derechos, y sistemas de apoyo psicosocial fundamentados en realidades territoriales. Las experiencias locales exitosas demuestran el potencial de la acción coordinada sin requerir nuevos recursos, aunque su escalabilidad se ve limitada por la fragmentación institucional y la discontinuidad política.

DESAFÍOS Y OPORTUNIDADES: LA REALIDAD DE LAS ORGANIZACIONES QUE APOYAN LA EDUCACIÓN DE NIÑAS, NIÑOS Y ADOLESCENTES MIGRANTES RETORNADOS EN HONDURAS

El estudio subraya la necesidad de una reforma estructural en la política educativa, que transite de respuestas asistencialistas y fragmentadas hacia estrategias inclusivas e integrales, basadas en la colaboración multisectorial y diagnósticos contextualizados. En última instancia, la investigación aporta evidencia crítica para fortalecer la capacidad institucional del Estado y para reimaginar la educación no solo como acceso a la escolarización, sino como un pilar central de una reintegración digna y sostenible. Concluye con recomendaciones de política orientadas a garantizar la continuidad educativa, el bienestar psicosocial y la inclusión social de niños, niñas y adolescentes migrantes retornados a lo largo de su trayectoria académica.

PARAULES CLAU

**Migrantes retornados;
Reintegración escolar;
Educación flexible e
inclusiva; Políticas
educativas.**

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Berruezo, P. (2006). La educación inclusiva en las escuelas canadienses: una mirada desde la perspectiva española. Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado, 20(2), 179-207.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2239697>

Brance, K., Chatzimpyros, V., & Bentall, R. (2024). Identidad social, salud mental y la experiencia de la migración.

<https://bpspsychub.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/bjso.12745>

Cassarino, J. (2004). Teorizando la migración de retorno: revisión del enfoque conceptual sobre los migrantes retornados. International Journal on Multicultural Societies, 6(2), 253–279. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1730637

Center for Applied Special Technology - CAST. (2008). Guías del diseño universal para el aprendizaje, versión 1.0. Wakefield. https://bpsassets.weebly.com/uploads/9/9/3/2/9932784/udl_guidelines.pdf

Calderón, R. (2011). El crecimiento y desarrollo de la educación superior en Honduras: una perspectiva desde la UNAH. Innovación Educativa, 11(57), 81-89.

<https://www.redalyc.org/pdf/1794/179422350010.pdf>

Casa Alianza. (2025). Programa de Salud Integral. <https://casa-alianza.org.hn/new.casa-alianza.org.hn/index.php/programas/salud-integral>

DESAFÍOS Y OPORTUNIDADES: LA REALIDAD DE LAS ORGANIZACIONES QUE APOYAN LA EDUCACIÓN DE NIÑAS, NIÑOS Y ADOLESCENTES MIGRANTES RETORNADOS EN HONDURAS

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

GUILLÉN GUILLAMON, I., MORENO RAMÓN, H., CABEDO FABRÉS, M., FERRANDO BATALLER, M., CALVET SANZ, S., IBÁÑEZ ASENCIO, S., & JIMÉNEZ BELENGUER, A. (2020). Desarrollo del binomio ODS-Competencias transversales en la docencia. Congreso In-Red 2020. Valencia.

SDSN (2017). Cómo empezar con los ODS en las universidades. Una guía para las universidades, los centros de educación superior y el sector académico. Melbourne, Melbourne, Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

VALCÁRCEL, Amelia (2020). Ahora, feminismo. Cuestiones candentes y frentes abiertos. Cátedra, 6ª edición.

EL CENTRO: NARRATIVAS TRANSMEDIA PARA LA JUSTICIA GLOBAL DESDE LO LOCAL

[Iliana Ferrer]* , [Marta Narberhaus]**,
[Franco Medina]***,
[Universitat Autònoma de Barcelona];

*[iliana.ferrer@uab.cat], **
[marta.narberhaus@uab.cat], ***
[franco.medina@autonoma.cat]

El Centro: proyecto transmedia colaborativo (BCN/CDMX/BOG) es una iniciativa interuniversitaria que promueve la cooperación académica y la educación para la justicia global mediante la creación de narrativas multiformato sobre los retos sociales y ambientales vinculados a los Objetivos de Desarrollo Sostenible (ODS), desde una perspectiva local. El proyecto, desarrollado por la Universitat Autònoma de Barcelona junto con la Universidad Panamericana (México) y la Universidad de Bogotá Jorge Tadeo Lozano (Colombia), recibió el apoyo del Fons de Solidaritat de la UAB en la XLII Convocatòria de Projectes de Cooperació Universitària i Educació per a la Justícia Global.

A través de la metodología Aprendizaje Basado en Proyectos (ABP), El Centro busca visibilizar problemáticas como la desigualdad, la sostenibilidad y la inclusión. La iniciativa combina investigación, docencia y co-creación para promover una ciudadanía crítica sobre la historia, cultura y dinámicas sociales de los centros de las ciudades, mientras aprenden y desarrollan competencias en el campo de la Comunicación y el Periodismo.

Con una visión internacional, el proyecto tiene la voluntad de consolidarse como una práctica replicable en otras instituciones educativas, generando recursos formativos y metodologías transmedia centradas en mostrar audiovisualmente cómo afrontar estos desafíos globales desde sus propios contextos.

En la edición 2025 participaron más de 200 estudiantes y 8 docentes de las universidades involucradas, quienes produjeron más de 100 contenidos comunicativos multiformato: vídeo, podcast, fotografía, ilustración, revista, mapa interactivo, entre otros. Parte de estos contenidos se presentaron en una exposición realizada en la Cinemateca de Bogotá en el marco del festival internacional #NarrarElFuturo (Septiembre de 2025). Asimismo, se realizó un conversatorio en el que docentes y estudiantes compartieron la metodología del proyecto y llevaron a cabo un ejercicio práctico en el centro de Bogotá para cocrear productos comunicativos que retrataron la vida urbana desde miradas jóvenes y locales.

EL CENTRO: NARRATIVAS TRANSMEDIA PARA LA JUSTICIA GLOBAL DESDE LO LOCAL

Los resultados de El Centro continuarán ampliando su alcance mediante exposiciones físicas en las universidades participantes, plataformas digitales, medios universitarios, y otros eventos locales e internacionales.

Además de su dimensión formativa, El Centro constituye un espacio de cooperación horizontal entre universidades iberoamericanas y un laboratorio de innovación docente en comunicación, donde el alumnado asume un rol activo como narrador y agente de cambio. La experiencia de esta edición demuestra cómo la creación colectiva de relatos puede convertirse en una herramienta pedagógica y social para conectar a las comunidades locales con los retos globales.

PARAULES CLAU

**Narrativas transmedia;
ODS; cooperación
universitaria; justicia
global; innovación
docente**

FRONTERA CARIBE: TALLER PERIODISMO Y EDUCACIÓN MEDIÁTICA PARA LA COBERTURA INFORMATIVA DEL TERRITORIO FRONTERIZO ENTRE REPÚBLICA DOMINICANA Y HAITÍ DESDE LA CO-CREACIÓN Y LA CONSTRUCCIÓN COLABORATIVA DE MIRADAS ALTERNATIVAS SOBRE LA VIOLENCIA, LA MUJER Y LA INMIGRACIÓN

Santiago Tejedor^{1*}, David Rull², Stephanie Vick³, Natalí Guerrero⁴

¹Universitat Autònoma de Barcelona; ²Universitat Autònoma de Barcelona; ³Universitat Autònoma de Barcelona; ⁴Universitat Autònoma de Barcelona;

[*santiago.tejedor@uab.cat](mailto:santiago.tejedor@uab.cat)

El proyecto Frontera Caribe es una iniciativa de cooperación interuniversitaria liderada por el Gabinete de Comunicación y Educación de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), financiada por el Fons Solidaritat de la UAB (Gabinete de Comunicación y Educación, s.f.). Su eje principal es la frontera entre República Dominicana y Haití, zona marcada por profundas desigualdades, migraciones, tensiones sociales, vulnerabilidad y desafíos medioambientales (Frontera Caribe, s.f.). Se parte de que la cobertura mediática existente contiene visiones estereotipadas o sesgadas, que no abordan en profundidad las historias humanas, los contextos sociales o la mirada ética del periodismo. Por ende, el proyecto busca mejorar la calidad docente, fortalecer las capacidades de investigación y enriquecer el trabajo periodístico sobre este territorio fronterizo.

Además, Frontera Caribe promueve una narrativa más crítica y alternativa, para generar reflexión, dialogo y co-creación entre periodistas, docentes e investigadores. Es decir, no se trata solo de producir información, sino de transformar la forma en que se producen los relatos.

Para eso, el proyecto identifica cinco líneas temáticas prioritarias: periodismo transfronterizo, para desarrollar competencias y sensibilizar para cubrir la realidad de las fronteras desde dentro, con conocimiento local y responsabilidad ética; movimiento migratorio, para visibilizar las historias de los migrantes haitianos, sus condiciones de vida y los factores estructurales que moldean su realidad; narrativas de mujer, para superar estereotipos sobre las mujeres como víctimas, para promover relatos donde aparezcan como agentes de cambio, líderes y actores principales; violencia hacia profesionales del periodismo, para abordar las agresiones o riesgos que enfrentan los periodistas en la frontera, crear espacios para intercambio y apoyo mutuo; y recursos y redes, para fomentar plataformas, redes de colaboración, herramientas útiles que fortalezcan el periodismo local y permitan una cobertura responsable ante conflictos, amenazas o contextos complicados.

FRONTERA CARIBE: TALLER PERIODISMO Y EDUCACIÓN MEDIÁTICA PARA LA COBERTURA INFORMATIVA DEL TERRITORIO FRONTERIZO ENTRE REPÚBLICA DOMINICANA Y HAITÍ DESDE LA CO-CREACIÓN Y LA CONSTRUCCIÓN COLABORATIVA DE MIRADAS ALTERNATIVAS SOBRE LA VIOLENCIA, LA MUJER Y LA INMIGRACIÓN

Para alcanzar estos objetivos, el proyecto articula distintas líneas de acción como talleres prácticos, jornadas de reflexión, ciclos de debates y producción de materiales. Frontera Caribe cuenta con la participación de actores diversos como escritores y guionistas, universidades y entidades académicas tanto de República Dominicana como de Haití, así como de la UAB. Por último, medios de comunicación locales y organizaciones especializadas en la frontera. El proyecto se inspira en otra iniciativa previa llamada Frontera Crónica, desarrollada entre 2022 y 2023 en la frontera entre México y Estados Unidos, con fines similares. En resumen, Frontera Caribe pretende ser una intervención de alto impacto para mejorar la cobertura informativa mediante enfoques éticos, colaborativos, formativos y sostenibles.

PARAULES CLAU

Frontera; migración; periodismo; educación

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Frontera Caribe. (s. f.). <https://frontera-caribe.gabinetecomunicacionyeducacion.com/frontera-caribe/>

Frontera Caribe. (2025, 13 mayo). Gabinete de Comunicación y Educación UAB. <https://www.gabinetecomunicacionyeducacion.com/en/proyectos-transferencia/frontera-caribe>

ACCIONS DE FORMACIÓ EN L'ÀMBIT DE LA MICROBIOLOGIA, IMMUNOLOGIA I SALUT PÚBLICA PER MILLORAR LES CAPACITATS DE RECERCA EN EL DIAGNÒSTIC DE LA INFECCIÓ TUBERCULOSA EN POBLACIÓ INFANTIL

Júlia Valera^{1,2}, Esther Julián^{1*}, José Domínguez^{1,3}

¹Departament de Genètica i de Microbiologia, UAB; ²Hospital Universitari Germans Trias i Pujol;

³Institut d'Investigació Germans Trias i Pujol

*esther.julian@uab.cat

El projecte que estem desenvolupant busca realitzar activitats de formació universitària, en l'àmbit de la microbiologia, la immunologia i la salut pública, per millorar les capacitats docents i de recerca de la Bingham University (Nigèria). Nigèria és el sisè país del món amb la incidència de tuberculosi (TB) més alta, i on el diagnòstic de la infecció en població infantil encara no està ben instaurat. Estem emmarcant aquesta activitat en la necessitat que té el país de millorar en el diagnòstic de la infecció tuberculosa, especialment en població infantil. A una primera fase vam fer, per un costat, una activitat teòrica en l'àmbit de la TB i la recerca per a estudiants de grau, màster i doctorat, incloent també personal docent i investigador, i d'altra costat, vam realitzar una formació pràctica dirigida específicament a personal de tècnic i de recerca en tècniques diagnòstiques de la infecció tuberculosa.

Durant la primera fase també vam dur a terme activitats de networking amb altres universitats i centres de recerca del país

A la segona fase hem dissenyat una activitat d'implementació del diagnòstic de la infecció a la població infantil en la comunitat, amb la col·laboració del Programa de Control de la TB d'Abuja. Hem dissenyat els protocols i procediments d'implementació i també hem establert els circuits per dur una atenció integral als infants amb risc d'haver-se infectat. La implementació es monitoritzarà i els resultats s'analitzaran de forma conjunta amb tots els participants.

En aquesta fase també estem establint un protocol d'atenció integral de la TB conjuntament amb la malnutrició infantil, ja que és un factor de mal pronòstic per la TB, augmentant el risc de que la infecció progressi activament a la malaltia tuberculosa, així com de desenvolupar formes més greus de la TB. Segons l'Enquesta Demogràfica i de Salut de Nigèria en el període 2023-2024, el 40% dels nens menors de cinc anys pateixen retard del creixement. Actualment el projecte està avançant satisfactòriament i confiem en tenir resultats constatables al llarg del proper any.

ACCIONS DE FORMACIÓ EN L'ÀMBIT DE LA MICROBIOLOGIA, IMMUNOLOGIA I SALUT PÚBLICA PER MILLORAR LES CAPACITATS DE RECERCA EN EL DIAGNÒSTIC DE LA INFECCIÓ TUBERCULOSA EN POBLACIÓ INFANTIL

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Obasanya J, Abdurrahman ST, Oladimeji O, Lawson L, Dacombe R, Chukwueme N, Abiola T, Mustapha G, Sola C, Dominguez J, Cuevas LE. Tuberculosis case detection in Nigeria, the unfinished agenda. *Tropical Medicine and International Health*. 2015. 20:1396-402.

Molina-Moya B, Gomgnimbou M, Spinasse L, Refrégier G, Dacombe R, Cuevas LE, Lawson L, Abdurrahman ST, Obasanya J, Dominguez J, Sola C. Mycobacterium tuberculosis complex genotypes circulating in Nigeria based on spoligotyping from Ziehl-Neelsen stained slides extract DNA. *PLoS Neglected Tropical Diseases*. 2018

Molina B, Abdurrahman ST, Madukaji LI, Gomgnimbou M, Spinasse L, Gomes M, Magdinier Gomes H, Kacimi S, Dacombe R, Bimba JS, Lawson L, Sola C, Cuevas LE and Dominguez J. Genetic characterization of M. tuberculosis complex isolates circulating in Abuja, Nigeria. *Infection and Drug Resistance*. 2018 11:1617–1625.

Bimba JS, Lawson L, Kontogianni K, Edwards T, Ekpenyong BE, Dodd J, Adams ER, Sloan DJ, Creswell J, Dominguez J, Cuevas LE. PrimeStore MTM and OMNIgene Sputum for the preservation of sputum for Xpert MTB/RIF testing in Nigeria. *Journal of Clinical Medicine* 2019; 8i: E2146.

Comella-del-Barrio P, Bimba J, Kontogianni K, Molina-Moya B, Creswell J, Cuevas LE, Domínguez J. Fujifilm SILVAMP TB-LAM for the diagnosis of tuberculosis in Nigerian adults. *Journal Clinical Medicine*. 2021. 10, 2514.

Tytarenko N*, Bimba JS*, Vulcano D, Comella-del-Barrio P, Osazuwa O, Creswell J, and Domínguez J. Diagnostic performance of second-generation Fujifilm SILVAMP TB LAM in Nigerian adults with presumptive tuberculosis. *Journal of Clinical Medicine*. 2025, 14: 7524.

Comella-del-Barrio P*, Rodríguez I*, Bimba JS, Osazuwa O, Adelakun R, Alonso-Moreno P, Blasco-Iturri Z, Miguel-Coello AB, Cuevas LE, Ruiz-Cabello J, Izquierdo-Garcia JL*, Domínguez J*. Benchtop NMR urine metabolomics for diagnosing pulmonary tuberculosis in Nigeria. *Scientific Reports*. 2025.

PARAULES CLAU

Tuberculosis; Població infantil; Microbiologia; Immunologia; Salut Pública

FOMENT DE LA QUALITAT I DE LES COMPETÈNCIES EMPRENEDORES A L'EDUCACIÓ SUPERIOR: COL-LABORACIÓ ENTRE LA UAB I LA UNIVERSITAT ALASSANE OUATTARA

[Ricard Esparza]¹, mplic.esparza@uab.cat,
[M. Dolors Márquez ²,
dolors.marquez@uab.cat

¹[Dept. Empresa, Facultat d'Economia i Empresa UAB]; ²[Dept. D'Economia i Història Econòmica UAB, Facultat d'Economia i Empresa UAB

El projecte “Foment de la qualitat en l'educació superior: Col·laboració en l'àmbit de l'empresa i l'economia per impulsar l'emprenedoria, l'ocupabilitat i el desenvolupament competencial”, es va desenvolupar entre la UAB i la Universitat Alassane Outtara (UAO) de Costa d'Ivori, amb el suport de la FAS (Convocatòria FSXXXIX).

L'objectiu del projecte és promoure la qualitat acadèmica mitjançant el foment de les competències i habilitats dels estudiants en programes vinculats als àmbits de l'empresa i l'economia, per tal de millorar-ne les possibilitats d'ocupació i emprenedoria, contribuint així al desenvolupament econòmic i social. El concepte d'emprenedoria s'entén en un sentit ampli, com la capacitat de desenvolupar projectes de naturalesa diversa: científica, tecnològica, cultural o social.

Per assolir aquest objectiu s'ha dut a terme una anàlisi de les necessitats del territori de destí, a partir de les converses amb els socis de la UAO a les reunions i durant la seva visita a la UAB per conèixer diferents centres i programes.

La visita de l'equip de la UAB a la UAO ha permès, al seu torn, conèixer-ne l'organització, recursos, centres de recerca i desenvolupament.

A partir d'aquest treball conjunt, s'ha dissenyat un programa formatiu de quatre setmanes en format MOOC, amb el suport de la Convocatòria MOOC UAB2022, allotjat a la plataforma Coursera. El MOOC s'ha elaborat en castellà i subtitulat al francès el títol és “Educación Superior y Emprendimiento” (versió en castellà) i “Enseignement Superior et Entrepreneuriat” (versió francesa).

El MOOC s'estructura en una primera part consistent en una introducció teòrica-pràctica al marc pedagògic de la formació superior basada en competències, i es focalitza posteriorment en el foment de la competència emprenedora a partir de la presentació de bones pràctiques i experiències desenvolupades per la UAB i altres institucions.

FOMENT DE LA QUALITAT I DE LES COMPETÈNCIES EMPRENEDORES A L'EDUCACIÓ SUPERIOR: COL-LABORACIÓ ENTRE LA UAB I LA UNIVERSITAT ALASSANE OUATTARA

PRINCIPALS RESULTATS:

- Disseny d'un programa formatiu que ofereix una introducció teòrica-pràctica al marc pedagògic de la formació superior basada en competències i es focalitza en el foment de la competència emprenedora. El desenvolupament d'aquesta competència impulsa la formació de professionals que, com agents transformadors del territori, contribueixin a avançar cap al desenvolupament sostenible.
- Tot i que la prova pilot s'ha centrat en l'àmbit de l'economia i l'empresa, la UAO ho ha considerat com un aprenentatge transversal que pot incorporar-se de manera generalitzada en altres àmbits.
- Creació d'un MOOC a la plataforma Coursera, que permet transferir els aprenentatges a un ampli nombre d'institucions d'educació superior. La versió en espanyol del MOOC ha tingut 877 inscripcions (des del 16/01/2024) un 72,2% l'han completat. La versió en francès del MOOC ha registrat 120 inscripcions (des del 03/05/2024) amb un rati de finalització del 4,2%.
- A la UAB, el projecte s'ha desenvolupat de forma multidisciplinària, amb la participació de la Facultat d'Educació, la Facultat d'Economia i Empresa i la Unitat de Formació de la UAB. Addicionalment, i d'acord amb els interessos de l'equip de la UAO, s'han generat debats i col·laboracions amb altres actors, fet que ha contribuït a avançar en la direcció esperada tant en l'àmbit formatiu com en el desenvolupament institucional.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Hofer, A. And J. Potter (2010), "Universities, Innovation and Entrepreneurship: Criteria and Examples of Good Practice", OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No. 2010/10, OECD Publishing, Paris.

Kruiper, S; Leenknecht, M and Solf, B. (2022). Using scaffolding strategies to improve formative assessment practice in higher education. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, vol 47(3), 458-476.

Nicholls-Nixon, C.L., Valliere, D., Gedeon, S.A. et al. (2021) "Entrepreneurial ecosystems and the lifecycle of university business incubators: An integrative case study. *International entrepreneurship and management journal* 17, 809–837.

OECD/Inter-American Development Bank (2022), "Resumen ejecutivo", in *Innovative and Entrepreneurial Universities in Latin America*, OECD Publishing, Paris.

Tejada Fernández, J. Y Ruiz Bueno, C. (2016). Evaluación de competencias profesionales en Educación Superior: Retos e implicaciones. *Educación XX1*, 19(1), 17-38.

PARAULES CLAU

**Educació superior;
Qualitat Acadèmica;
Cooperació Universitària;
Emprenedoria;
Ocupabilitat**

AMB QUINS ALTRES SERS VIUS COMPARTIM EL CAMPUS DE LA UAB?

TRANSFORMAR EDUCANT I ACTUANT PER A PROMOURE LA BIODIVERSITAT I LA SOSTENIBILITAT AL CAMPUS DE LA UAB

Autora: Sandra Saura-Mas
Sandra.saura@uab.cat

El campus de la UAB és un espai privilegiat i amb un important paper de connector ecològic a la plana del Vallès. En aquest context es va realitzar aquest projecte per tal de promoure la millora del coneixement, la gestió i la sensibilització sobre la biodiversitat en aquest campus.

Un dels principals resultats és l'actualització del registre de biodiversitat d'espècies a partir de l'eina de ciència ciutadana i-Naturalist que ha involucrat més de 600 persones de la comunitat UAB, i amb la que actualment ja s'han registrat més de 1300 espècies. D'altra banda també s'ha realitzat una comparació temporal de les dades, fet que permet detectar canvis en els ecosistemes al llarg del temps i establir línies d'actuació per a la seva conservació. Fruit de d'aquesta i altres activitats, el projecte ha impulsat la formació d'una xarxa de persones interessades en el medi ambient, la biodiversitat i la sostenibilitat dins la UAB, afavorint la col·laboració interdisciplinària i la creació de sinergies entre docents, investigadors, estudiants i personal tècnic.

Un altre dels punts clau del projecte ha estat la vinculació entre la recerca en biodiversitat i l'educació per la sostenibilitat amb la docència universitària. Aquesta connexió s'ha materialitzat a través d'assignatures de dues facultats, integrant el coneixement pràctic i teòric en l'aprenentatge dels estudiants.

També s'han creat espais participatius de debat sobre temes ambientals i de sostenibilitat, fomentant el diàleg entre membres de la comunitat universitària i promovent una cultura de corresponsabilitat ecosocial.

Finalment, s'han dut a terme accions concretes per a la millora de l'hàbitat i les condicions de vida d'espècies emblemàtiques del campus, com els rèptils o les orquídiades, contribuint a la conservació activa de la biodiversitat local.

AMB QUINS ALTRES SERS VIUS COMPARTIM EL CAMPUS DE LA UAB? **TRANSFORMAR EDUCANT I ACTUANT PER A PROMOURE LA BIODIVERSITAT I LA SOSTENIBILITAT** **AL CAMPUS DE LA UAB**

També s'han creat espais participatius de debat sobre temes ambientals i de sostenibilitat, fomentant el diàleg entre membres de la comunitat universitària i promovent una cultura de corresponsabilitat ecosocial.

Finalment, s'han dut a terme accions concretes per a la millora de l'hàbitat i les condicions de vida d'espècies emblemàtiques del campus, com els rèptils o les orquídies, contribuint a la conservació activa de la biodiversitat local.

Aquest conjunt d'accions de conservació educatives i d'enxarxament de la comunitat universitària han anat acompanyades de diverses accions de divulgació i difusió a través de materials audiovisuals i escrits en mitjans de comunicació, xarxes socials de la universitat i campanyes de promoció de la biodiversitat del campus.

Així doncs, aquest projecte ha permès avançar cap a una universitat més sostenible, connectada amb el seu entorn natural i compromesa amb la formació integral i ecosocial de la seva comunitat.

PARAULES CLAU

**Biodiversitat;
Campus UAB;
Ciència ciutadana;
comunitat;
Medi ambient**

ACTITUDS, COMPORTAMENTS I CREENCES VERS LA DIVERSITAT SEXUAL I DE GÈNERE ENTRE EL JOVENT DEL VALLÈS OCCIDENTAL

Juan M. Leyva^{1*}, Mariela Aguayo¹, Rebeca Gómez¹

¹Grup de Recerca Infermera en Vulnerabilitat i Salut. Departament d'Infermeria. Universitat Autònoma de Barcelona

*juanmanuel.leyva@uab.cat

L'evidència científica alerta d'un impacte important de l'homofòbia en la salut mental del jovent, amb una prevalença més elevada d'ansietat, depressió i ideació suïcida al col·lectiu LGTBIAQ+ respecte del conjunt de la població adolescent. Es calcula que tenen fins a tres vegades més probabilitat d'intentar suïcidar-se que els seus iguals heterosexuels¹⁻³.

Aquesta realitat s'accentua al Vallès Occidental, que, amb 15 casos registrats només el 2023, és la segona comarca de Catalunya amb més incidències i atacs per raó d'orientació sexual o identitat de gènere, segons dades recollides per l'Observatori contra l'Homofòbia al 2023⁴.

Amb l'objectiu d'analitzar la presència de LGTBIAQ+fòbia en el context educatiu des d'una perspectiva infermera de promoció de la salut i amb l'objectiu de visibilitzar el problema en un context real, per tal de generar entorns més segurs i respectuosos per al jovent, es va dur a terme una etnografia⁵, combinant més de 40 hores d'observació no participant en set instituts públics i entrevistes semiestructurades amb adolescents de 12 a 18 anys.

Complementàriament, es van impulsar tallers vivencials amb fotografia narrativa, que van transformar les reflexions de l'alumnat en una exposició itinerant per sensibilitzar la comunitat educativa. L'estudi constata que, tot i els avenços legislatius i institucionals —amb la implementació per part del Departament d'Educació de protocols específics, eines de notificació digital, programes com #Aquíproubullying i Coeduca't, i la creació d'espais segurs—, la discriminació continua present. Als centres, la LGTBIAQ+fòbia es manifesta mitjançant insults, microagressions i absència de visibilitat de relacions no heteronormatives. La segregació per gènere i la normalització de missatges contradictoris reforcen rols i prejudicis tradicionals.

Les entrevistes evidencien una confusió conceptual entre sexe, identitat de gènere i orientació, un coneixement poc sòlid de la diversitat i una gran influència de les xarxes socials com a fonts d'informació sovint equivocades, com a vies públiques d'insults, sense cap mena de control. Entre el jovent —especialment entre les noies—

ACTITUDS, COMPORTAMENTS I CREENCES VERS LA DIVERSITAT SEXUAL I DE GÈNERE ENTRE EL JOVENT DEL VALLÈS OCCIDENTAL

emergeixen valors de respecte, igualtat i llibertat d'estimar, així com la necessitat de viure la diversitat sense prejudicis. Entre les causes de la discriminació, el jovent destaca la manca d'educació formal i la persistència d'estereotips socials i valors restrictius. Per avançar cap a una convivència inclusiva, l'estudi recomana la formació transversal en diversitat sexual i de gènere, l'enfortiment del paper docent, la implicació de les famílies per reafirmar-se com a principal referent del jovent i la consolidació de la infermeria escolar com a professional clau de promoció de la salut emocional i la inclusió

PARAULES CLAU

Homofòbia; LGTBIQ+; adolescència; centres educatius

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Bostwick, W. B., Boyd, C. J., Hughes, T. L., West, B. T., & McCabe, S.E. (2014).

Discrimination and mental health among lesbian, gay, and bisexual adults in the United States. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 84(1), 35-45.

<https://doi.org/10.1037/h0098851>

Dos Santos, M. A. (2017). Discrimination and mental health among lesbian, gay and bisexual adults. *European Psychiatry*, 41, S734.

<https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2017.01.1344>

Keating, L., & Muller, R. T. (2020). LGBTQ+ based discrimination is associated with PTSD symptoms, dissociation, emotion dysregulation, and attachment insecurity among LGBTQ+ adults who have experienced Trauma. *Journal of Trauma & Dissociation: The Official Journal of the International Society for the Study of Dissociation (ISSD)*, 21(1), 124-141.

<https://doi.org/10.1080/15299732.2019.1675222>

Observatori contra l'LGTBI-fòbia (2023).

L'estat de l'LGTBI-fòbia a Catalunya.

<https://acrobat.adobe.com/id/urn:aaid:sc:E U:8fba68dc-51b9-4317-9db4-a53e6a99dd2f>

Spradley, J. P. (1980). Participant Observation. Holt, Rinehart and Winston.

EXPERIENCIA DE APRENDIZAJE Y SERVICIO CON ESTUDIANTES DE ENFERMERÍA EN UN CENTRO PENITENCIARIO DE BARCELONA

Mariela Aguayo¹* Juan M. Leyva¹, Sabiniana San Rafael ¹

¹Grup de Recerca Infermera en Vulnerabilitat i Salut. Departament d'Infermeria. Universitat Autònoma de Barcelona;

***marielapatricia.aguayo@uab.cat**

El Aprendizaje-Servicio es una pedagogía experiencial que ofrece oportunidades específicamente diseñadas para favorecer el aprendizaje y el crecimiento personal de los/las estudiantes. Constituye una poderosa herramienta educativa para el desarrollo personal y social, al tiempo que los orienta hacia la esencia de su condición como seres humanos. Este enfoque fomenta la reflexión sobre sus valores, la toma de conciencia de sus preocupaciones personales y la asunción de una mayor responsabilidad cívica (Bringle et al, 2016).

Aspectos que son fundamentales en la enseñanza del cuidado de un otro, y que hoy en día ocupan un lugar prioritario en la educación en enfermería.

Se realizó un estudio con estudiantes de segundo año de enfermería para comprender el significado de los estudiantes de enfermería respecto de la experiencia de aprendizaje y servicio realizada con personas privadas de libertad de un Centro Penitenciario de Barcelona. 20 estudiantes se ofrecieron como voluntarios para participar en la experiencia.

Los temas abordados fueron, la salud emocional y el deporte como beneficio para la salud física y emocional. La actividad educativa se desarrolló en el centro educativo de la prisión. Una vez finalizada la actividad, se pidió a los estudiantes que reflexionaran sobre el significado de la experiencia y los aprendizajes alcanzados.

Las reflexiones de los estudiantes fueron analizadas mediante el método de análisis de contenido (Krippendorff, 2018) y los principales resultados del análisis: Los estudiantes de enfermería valoraron muy positivamente la experiencia porque les ayudó a romper prejuicios sobre este tipo de personas. También, les permitió darse cuenta del valor de estas personas, reconociendo que son seres humanos como cualquier otro con sus problemas y dificultades.

Asimismo, consideraron muy valiosa la posibilidad de conocer la cultura carcelaria con todas las manifestaciones simbólicas que caracterizan a esta cultura.

EXPERIENCIA DE APRENDIZAJE Y SERVICIO CON ESTUDIANTES DE ENFERMERÍA EN UN CENTRO PENITENCIARIO DE BARCELONA

La conclusión principal de este estudio, enfatiza la relevancia de que el estudiantado de enfermería participe en entornos de aprendizaje no tradicionales durante el desarrollo de sus prácticas profesionales. Estos espacios contribuyen a la deconstrucción de estigmas y prejuicios hacia culturas diversas, favoreciendo una comprensión más amplia e intercultural de la atención sanitaria. Asimismo, la incorporación de metodologías de aprendizaje-servicio en distintas etapas del proceso formativo promueve un aprendizaje significativo, al integrar la adquisición de competencias profesionales con la prestación de un servicio socialmente responsable orientado a las necesidades de la comunidad.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Bringle, R. G., Ruiz, A. I., Brown, M. A., & Reeb, R. N. (2016). Enhancing the psychology curriculum through service learning. *Psychology Learning & Teaching*, 15(3), 294-309.

Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.

PARAULES CLAU

**Aprendizaje y Servicio;
personas privadas de
libertad; estudiantes
de enfermería**

PRESENTACIÓ DEL FÒRUM PARTICIPATIU D'EDUCACIÓ ANTICOLONIAL I ANTIRACISTA

Begonya Saez Tajafuerce - Departament de
Filosofia, UAB, Begonya.saez@uab.cat

Sofía Solís Salazar, Departament de Filosofia
UAB, sofia.solis@uab.cat

El projecte FOROPEA neix amb l'objectiu de promoure la reflexió crítica, la sensibilització i l'acció comunitària al voltant de les asimetries socials i epistèmiques que persisteixen en l'àmbit educatiu, des d'una perspectiva anticolonial i antiracista. Emmarcat en el Fons de Solidaritat de la UAB, el projecte s'ha desenvolupat com una plataforma de trobada entre universitat, activisme i societat civil per impulsar la transformació institucional i curricular en clau de justícia global.

Entre els resultats principals destaca la celebració del Fòrum Participatiu d'Educació Anticolonial i Antiracista (10-12 de març de 2025), amb conferències, taules rodones i espais de treball de col·laboració que van reunir investigadores i activistes de diferents contextos. Així mateix, es va dur a terme una formació a mida en perspectiva decolonial adreçada al personal docent i investigador de la UAB, orientada a la integració de la pluralitat epistèmica en les guies docents i a reflexionar sobre els modes de generació i transmissió del coneixement a l'aula. Com a línia aplicada, es va realitzar una intervenció pilot al Màster en Filosofies de la Cura, mitjançant una eina qualitativa orientada a explorar la percepció i la identificació de biaixos en el contingut i l'estructura curricular.

Finalment, s'ha planificat el desenvolupament d'un toolkit metodològic en clau decolonial, concebut per a la seva aplicació en futures pràctiques docents i processos de revisió curricular.

En conjunt, el projecte ha buscat reforçar el paper de la universitat com a espai de transformació crítica i com a agent actiu en la lluita contra la injustícia epistèmica, promovent una educació inclusiva, intercultural i solidària.

PRESENTACIÓ DEL FÒRUM PARTICIPATIU D'EDUCACIÓ ANTICOLONIAL I ANTIRACISTA

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Walsh, Catherine (2013). *Pedagogías decoloniales: Prácticas insurgentes de resistir, (re)existir y (re)vivir*. Quito: Ediciones Abya-Yala.

Lugones, María (2010). "Toward a Decolonial Feminism." *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy*, 25(4), 742–759.

Rivera Cusicanqui, Silvia (2018). *Un mundo ch'ixi es posible: Ensayos desde un presente en crisis*. Buenos Aires: Tinta Limón

PARAULES CLAU

Pedagogia decolonial;
antiracisme; justícia
global; transformació
institucional

MIRADES NATIVES PER LA JUSTÍCIA GLOBAL I L'EDUCACIÓ EN ANTROPOLOGIA

[[Miquel Figueras Moreu]^{1,*}, [Montserrat Ventura Oller]²...

¹[AlterNativa / Dept. Antropologia Social i Cultural/ Grup Recerca AHCISP-UAB]; ²[Dept. Antropologia Social i Cultural/ Grup Recerca AHCISP-UAB];

***[Miquel.Figueras@uab.cat /
Montserrat.Ventura@uab.cat]**

El grup de recerca Antropologia i Història de la Construcció de les Identitats Socials i Polítiques (AHCISP) de la UAB a través de la professora Montserrat Ventura, junt amb l'ONG AlterNativa- Intercanvi amb Pobles Indígenes - organitzadora del Festival de cinema Indígena Indifest-, a través del professor Miquel Figueras, van elaborar el projecte Mirades natives. Aportacions dels pobles indígenes a l'educació per la justícia global en el currículum formatiu, món universitari i ciutadania, que fou atorgat per la Fundació Autònoma Solidària de la UAB per al període 2024-26 (Fons de Solidaritat de la UAB 2024: FS41-07).

És en el marc de l'Indifest i d'aquest projecte que ha estat possible l'arribada a les nostres aules de diversos acadèmics, cineastes i comunicadors indígenes, com la Nelly Kuiru, cineasta Muina Murui (Amazònia colombiana), Presidenta de la CLACPI (Coordinadora Latinoamericana de Cine y Comunicación de los Pueblos indígenes) el curs 2024-25, o en David Hernández, cineasta Wayuu, un poble de la Guajira Venecolana, el curs 2025-26, amb qui els estudiants dels diferents cursos enregistraren una entrevista preparada abans a l'aula; en Jimmy Piaguaje, cineasta Sie'kopai de l'Amazònia equatoriana

el febrer 2025, qui exposà la ritualitat que enregistra en els seus films a l'aula d'Antropologia del Ritual i també a la ciutadania fora del campus; o, també el 2025-26, la Carol Gallardo, comunicòloga maputxe qui explicà la problemàtica i situació actual de la llengua Maputxe a estudiants de l'assignatura d'antropologia lingüística; o el Miquel Melín, sociòleg maputxe, qui parlà d'etnocartografia a la regió a l'assignatura de Coneixement Local..., així com dues Jornades Indifest-UAB on els estudiants pogueren visionar cinema indígena i dialogar amb una de les seves directores. El projecte finançat per la FAS ha estat un portal d'educació per la justícia global i alhora una manera empírica de portar sistemes de coneixement indígena a les aules d'antropologia social i cultural de la UAB. En la nostra presentació parlarem de la seva doble funció pedagògica.

PARAULES CLAU

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Mato, Daniel. (2018). Educación Superior y Pueblos Indígenas: Experiencias, estudios y debates en América Latina y otras regiones del mundo.

https://www.academia.edu/37145472/Educaci%C3%B3n_Superior_y_Pueblos_Ind%C3%ADgenas_Experiencias_estudios_y_debates_en_Am%C3%A9rica_Latina_y_otras_regiones_del_mundo

Bellier, Irène. (2011). La revitalización de los pueblos indígenas en la globalización (p. 43). Editions universitaires de Valparaiso.

<https://shs.hal.science/halshs-00670651>

Ginsburg, Faye. (2011). Native Intelligence. In Jay Ruby & M. Banks (Eds.), Made to be Seen (pp. 234–255). University of Chicago Press.

Aguilar Gil, Yásnaya Elena. (2025). Un nosaltres sense estat, Barcelona: Cicló3/Raig Verd.

**Pobles indígenes;
educació per la justícia
global; justícia
epistèmica; cinema
indígena; llengües
indígenes**

UNA MIRADA POLIÈDRICA A LA TRADUCCIÓ I RECEPCIÓ DELS FEMINISMES CONTEMPORANIS

Lupe Romero¹, Àngel Castelló Marín²

¹Universitat Autònoma de Barcelona,

lupe.romero@uab.cat

² Universitat Autònoma de Barcelona,

Angel.Castello@autonoma.cat

L'objectiu d'aquesta comunicació es presentar els resultats del projecte "Traducció i recepció dels feminismes contemporanis en el territori català" finançat per la FAS. A través de les diferents activitats proposades al projecte, s'ha aconseguit sensibilitzar i donar a conèixer a la comunitat universitària de la UAB les principals obres dels feminismes contemporanis que arriben a Catalunya, tot posant en relleu el paper fonamental de la traducció en la seva difusió i en la construcció d'un pensament feminista plural i transnacional.

En aquesta presentació, ens centrarem en els resultats obtinguts a les quatre taules rodones que vam organitzar: les tres primeres taules rodones dedicades als feminismes i la discapacitat, la diversitat ètnic-racial i els feminismes queer van evidenciar la necessitat de repensar els circuits editorials des d'una perspectiva interseccional, alhora que van generar espais de diàleg entre autores, traductores, editores i activistes que rarament coincideixen en un mateix marc.

La quarta taula, centrada en la distribució i l'impacte, va permetre identificar mancances i bones pràctiques en la presència d'obres feministes a llibreries i biblioteques, posant de manifest la importància de la col·laboració entre agents públics i privats per garantir una circulació més equitativa de coneixement. Les aportacions recollides durant aquestes quatre taules, mostren una major conscienciació sobre les dinàmiques de poder que determinen quines obres s'inclouen o s'exclouen del cànon traduït, incrementant l'interès pel consum crític de literatura feminista i propiciant xarxes de cooperació entre editorials, teixit social i l'Acadèmia.

En síntesi, els resultats obtinguts confirmen l'eficàcia del projecte com a eina de transformació cultural, que no només ha augmentat la visibilitat de les veus feministes traduïdes, sinó que també ha impulsat una reflexió crítica sobre la circulació del coneixement i la necessitat d'una pràctica editorial i traductora més justa, inclusiva i representativa de la diversitat dels feminismes contemporanis.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Andrea García-Santesmases (2023) El cuerpo deseado. La conversación entre feminismo y anticapacitismo. Kaótica Libros

Bell hooks (2024) Ensenyar a transgredir, traduït per Carles Miró. Angle Editorial

Esther Ortega Arjonilla, Lucas Platero, María Rosón (2017). Barbarismos queer y otras esdrújulas. Bellaterra

PARAULES CLAU

**Feminismes,
interseccionalitat,
traducció feminista,
discapacitat, diversitat
ètnico-racial, traducció
queer**

WORDS BEYOND WAR: BUILDING AN ACADEMIC-REFUGEE COMMUNITY THROUGH LITERATURE AND PERFORMANCE

**Cristina Pivodori - Departament de Filologia
Anglesa i de Germanística**

MariaCristina.Pivodori@uab.cat

This contribution presents Words Beyond War, a FAS-funded initiative designed to bond higher education with lived experience by cultivating ethical, participatory dialogue on war memory and displacement.

The core objective of the project was to create a shared space where students, staff, and the community of refugees and asylum seekers living in Catalonia could interrogate the literary and cultural representation of war and trauma while practicing empathetic listening and collaborative knowledge-making—an aim pursued through curricular integration and co-created activities with KUDWA, the refugee-led association partnering with our research projects G4RoC (Group for the Representation of War) and POSTLIT (Beyond Postmemory Research Group). We enacted this objective through three public activities across spring 2025: a Storytelling Session (28 March) in which KUDWA facilitators led BA/MA/PhD students in reflective, hands-on activities on narrative, migration, and displacement; a Role-Play Workshop (25 April) that staged asylum interviews, newsroom debates, and border encounters to test how power shapes “whose story counts”; and Singing Survival (12 June), a lecture-performance on Lynn Nottage’s Ruined

that combined scholarly framing with live interpretation of songs from the play to examine gendered violence, testimony, and the afterlives of conflict.

Together, these events enacted our premise that literature and performance are not merely objects of analysis but social tools for building communities and practicing justice-oriented pedagogy. The results were clear: students shifted from passive reception to dialogic engagement; refugee participants moved from being “case studies” to co-educators; and the classroom expanded into a community forum that modelled accountable, multilingual, and multimodal practices of witnessing. In short, the project achieved its goal: it strengthened an active collaboration between the academic and refugee community—materialised through our ongoing collaboration with KUDWA—and demonstrated how university spaces can host reparative encounters that transform how war is studied, remembered, and publicly addressed.

**Linked Project: Words Beyond War:
Fostering Academic and Community
Dialogue through Literature**

WORDS BEYOND WAR: BUILDING AN ACADEMIC-REFUGEE COMMUNITY THROUGH LITERATURE AND PERFORMANCE

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Hirsch, Marianne. The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust. Columbia UP, 2012.

Nayeri, Dina. The Ungrateful Refugee: What Immigrants Never Tell You. Canongate Books, 2019.

Nguyen, Viet Thanh. "True War Stories" Special Issue: (Re)Collecting the Vietnam War. Edited by Cathy J. Schlund-Vials, Sylvia Shin Huey Chong and Lawrence-Minh Bùi Davis. Asian American Literary Review. August 2015.
<https://vietnguyen.info/2018/true-war-stories-2>

Nottage, Lynn. Ruined. Theatre Communications Group, 2008.

O'Brien, Tim. "How to Tell a True War Story" The Things They Carried, 1990, Mariner, 2009: pp. 64-81.

Zinn, Howard, and Anthony Arnove, editors. Voices of a People's History of the United States. 10th Anniversary ed., Seven Stories Press, 2011.

PARAULES CLAU

education for global justice; memory and postmemory; performance & literature; academic-refugee community; KUDWA collaboration.

